

М. О. Гурин

суддя Господарського суду Чернівецької області

ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВОЧИНІВ БОРЖНИКА ЗА КОДЕКСОМ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена дослідженню змін, що відбулися у правовому регулюванні визнання недійсними правочинів боржника у зв'язку з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства. Розкрито загальні поняття «правочин» та «недійсність правочину». Автором проаналізовано підстави визнання правочинів боржника недійсними за попереднім Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та новим Кодексом України з процедур банкрутства.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновків, що для правовідносин банкрутства характерним є те, що крім загального правового регулювання у Цивільному кодексі України, питання недійсності правочинів, вчинених неплатоспроможних боржником, здійснюється також у законодавстві про банкрутство. Новим Кодексом України з процедур банкрутства розширено перелік підстав, з яких правочини боржника можуть бути визнані недійсними. Зокрема, додано такі підстави для визнання правочинів боржника недійсними, як: боржник уклав договір із заінтересованою особою; боржник уклав договір дарування. Крім того, Кодекс України з процедур банкрутства уже здійснює поділ підстав для визнання правочинів боржника недійсними на дві групи – до першої групи віднесено підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, а друга група – це підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків. Також у законодавстві суттєво збільшено так званий «підозрілий» період – тобто час, за який правочин боржника може бути визнаний недійсним з одного року до трьох. Визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства, з одного боку, слугує механізмом захисту прав кредиторів боржника, але, з іншого боку, може негативно вплинути на права та інтереси добросовісних контрагентів такого боржника.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, визнання правочинів недійсними, боржник, кредитор, Кодекс України з процедур банкрутства.

Постановка проблеми. Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) [1], прийнятий Верховною Радою України 18 жовтня 2018 року багато що змінив у правовому регулюванні відносин неплатоспроможності (банкрутства) в Україні. КУЗПБ прийшов на зміну попередньому Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) [2], у зв'язку з чим актуальним є аналіз змін у правовому регулюванні окремих інститутів банкрутства, що відбулися завдяки прийняттю нового кодексу. Одним із таких інститутів, що зазнав змін, є інститут визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, що виникають під час застосування до неплатоспроможного боржника процедур банкрутства, знайшли своє відображення у працях таких вчених, як: О.А. Беяневич,

О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирської, О.В. Васьковського, І.О. Вечірка, В.В. Джуня, С.В. Жукова, Ю.В. Кабенюк, Б.М. Полякова, П.Д. Пригузи, В.В. Радзивілюк та інших. Однак прийняття КУЗПБ актуалізувало необхідність дослідження норм права неспроможності (банкрутства), зокрема в частині, що стосується визнання недійсними правочинів боржника.

Метою статті є дослідження змін, що відбулися у правовому регулюванні визнання недійсними правочинів боржника у зв'язку із прийняттям КУЗПБ.

Виклад основного матеріалу. Важко собі уявити суб'єкта господарювання, який у своїй діяльності обходився би без укладення правочинів. Правочини завжди супроводжують господарську діяльність, відносини з контрагентами будуються на підставі господарських договорів, які можуть бути як вигідними для суб'єкта господарювання, так і завдати шкоди його майновим

інтересам. Але не всі правочини, які спричинили зменшення активів неплатоспроможного боржника, визнаються недійсними.

Перш за все, визначимось з дефініціями таких понять, як «правочин» та «недійсність правочину». Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) у ч. 1 ст. 202 визначає правочин як дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [3]. В.О. Кучер визначає правочин як правомірну вольову дію одного або декількох учасників цивільних правовідносин, учинену у встановленій законом або домовленістю сторін формі, і яка призводить до юридичних наслідків, на які вона спрямована [4, с. 13].

Щодо недійсності правочину, ст. 215 ЦК України встановлює: «Підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. У випадках, встановлених цим Кодексом, нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин)» [3]. І. Спасибо-Фатєєва з цього приводу зазначає: очевидно, що термін «недійсні правочини» є умовним і покликаний підкреслити, що це дія, яка мала вигляд правомірності, була квазіправочином, тобто немовби правочином, але виявилось, що це не так [5, с. 95].

Крім загального правового регулювання у ЦК України, питання недійсності правочинів, вчинених неплатоспроможним боржником, здійснюється також у законодавстві про банкрутство. При цьому професор Б.М. Поляков вказує на зручності інституту визнання правочинів боржника недійсними з «банкрутських» підстав: «Для оскарження таких угод із загальноцивільних підстав необхідно довести відсутність волі у боржника, що потребує численних доказів, яких природно не може бути у зацікавленої особи. Тому спеціальна, чи банкрутська, процедура оскарження дуже зручна, оскільки потребує лише підтвердження формальних даних: час укладення угоди та статус суб'єкта угоди» [6, с. 189].

Закон про банкрутство регулював питання визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника у статті 20. Новий КУЗПБ уже не передбачає спростування майнових дій боржника, натомість ст. 42 іменується «Визнання недійсними правочинів боржника». Також у новій ст. 42 КУЗПБ розширено перелік підстав, з яких правочини боржника можуть бути визнані недійсними. Зокрема, ст. 20 Закону про банкрутство передбачала 6 підстав для визнання правочинів боржника недійсними: 1) боржник безоплатно здійснив відчуження майна, прийняв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог; 2) боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; 3) боржник до порушення справи про банкрутство взяв на себе зобов'язання, в результаті чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; 4) боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови, що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів; 5) боржник оплатив кредиторі або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів боржнику перевищувала вартість майна; 6) боржник прийняв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог. Стаття 42 КУЗПБ, крім вказаних у ст. 20 Закону про банкрутство підстав, передбачила ще 2 випадки, коли правочини боржника можуть бути визнані недійсними: 7) боржник уклав договір із заінтересованою особою; 8) боржник уклав договір дарування.

Включення нових підстав для визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство має важливе практичне значення. Так, раніше на практиці непоодинокими були випадки, коли, наприклад, майно боржника відчужувалося пов'язаній із боржником особі, але оскільки законодавство не передбачало такої самостійної підстави для визнання правочину боржника недійсним, кредиторам боржника доводилося шукати інші підстави для спростування таких угод.

Наприклад, показовим у цьому контексті є наступний приклад із судової практики. У провадженні Господарського суду Київської області

перебуває справа № 911/1012/13 за заявою ТОВ «М.» про банкрутство ВАТ «С.», порушена відповідно до ухвали суду від 15 квітня 2016 року за загальною процедурою банкрутства, передбаченою Законом про банкрутство. В межах вказаної справи судом розглядається заява ПП «Т.» (правонаступником якого є ТОВ «М.») про визнання недійсним договору відступлення майнових прав № 356-2012 від 06 липня 2012 року, укладеного між ВАТ «С.» та ПрАТ з іноземними інвестиціями «К.». В обґрунтування своєї заяви заявник вказав, що у період року, котрий передував порушенню провадження у справі про банкрутство ВАТ «С.», останній відчужив вказані майнові права за заниженою вартістю. Також заявник зазначив, що визначені спірним договором майнові права були відчужені Боржником на користь пов'язаної особи – ПрАТ з іноземними інвестиціями «І.», оскільки згідно витягу з веб-сайту Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України ПрАТ з іноземними інвестиціями «І.» до визнання Боржника банкрутом було власником 79,44% акцій ВАТ «С.». Щодо заявленої заявником підстави визнання договору недійсним стосовно пов'язаності сторін Договору суд зазначив, що ст. 20 Закону про банкрутство не передбачає такої спеціальної підстави визнання недійсним правочину як пов'язаність продавця та покупця. Але оскільки наявними у справі матеріалами підтверджується факт відчуження Боржником спірних майнових прав за цінами значно нижчими визначеної ринкової вартості, за наявності безспірної заборгованості перед ініціюючими кредитором у сумі 1 333 342,50 грн., а також значної заборгованості перед іншими кредиторами, в тому числі по сплаті податків, обов'язкових платежів і єдиного внеску, суд ухвали задовольнити заяву про визнання недійсним договору [7].

Також ст. 42 КУзПБ уже здійснює поділ підстав для визнання правочинів боржника недійсними на дві групи – до першої групи віднесено підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, а друга група – це підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків.

Також КУзПБ суттєво збільшив так званий «підозрілий» період – тобто час, за який правочин боржника може бути визнаний недійсним з одного року до трьох.

Для правовідносин неспроможності характерною є висока конфліктогенність між учас-

никами провадження у справі про банкрутство, зумовлена бажанням кожного суб'єкта (як боржника, так і кожного з кредиторів) максимально захистити свої інтереси [8, с. 105]. Визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства, з одного боку, слугує механізмом захисту прав кредиторів боржника, але, з іншого боку, може негативно вплинути на права та інтереси добросовісних контрагентів такого боржника.

В. Крат відзначає, що недійсність договору відображається (чи може відобразитися) на правах та інтересах інших учасників цивільних правовідносин, тому повинні існувати певні правові підстави і наслідки недійсності, у тому числі для «дотичних» до неї учасників цивільних правовідносин [9, с. 91]. О.О. Степанов зазначає, що у зв'язку з тим, що даний господарсько-правовий інститут здійснює «замах» на інтереси інших осіб – контрагентів боржника, які уклали цілком законні правочини з боржником, головним завданням є створення певного балансу інтересів конкурсних кредиторів з інтересами стійкості цивільного (господарського) обороту [10, с. 98]. Так, природньо, що визнання правочинів боржника недійсними зачіпає інтереси контрагентів боржника, і порушує інші принципи права – такі, як принцип правової визначеності, принцип правомірності правочину тощо. Принципи, як відомо, є висхідними ідеями, «стержем», на якому тримається право [11, с. 33].

О. Беяневич наголошує, що визнання недійсними правочинів (договорів) не тягне за собою припинення правовідносин, що склалися, тому кредитор за недійсним правочиним (договором) має право вибору – погашення свого боргу в першу чергу в процедурі банкрутства або виконання зобов'язання боржником у натурі після припинення провадження у справі про банкрутство [12, с. 7].

Висновки. Таким чином, для правовідносин банкрутства характерним є те, що крім загального правового регулювання у ЦК України, питання недійсності правочинів, вчинених неплатоспроможних боржником, здійснюється також у законодавстві про банкрутство. Новим КУзПБ розширено перелік підстав, з яких правочини боржника можуть бути визнані недійсними. Зокрема, додано такі підстави для визнання правочинів боржника недійсними, як: боржник уклав договір із заінтересованою особою; боржник уклав договір дарування. Крім того, ст. 42 КУзПБ уже здійснює поділ підстав для визнання правочинів боржника недійсними на

дві групи – до першої групи віднесено підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, а друга група – це підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків. Також КУзПБ суттєво збільшив так званий «підозрілий» період – тобто час, за який правочин боржника може бути визнаним недійсним з одного року до трьох. Визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства, з одного боку, слугує механізмом захисту прав кредиторів боржника, але, з іншого боку, може негативно вплинути на права та інтереси добросовісних контрагентів такого боржника.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
4. Кучер В. О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 344 с.
5. Спасибо-Фатєєва І. Спірні питання недійсності правочинів та її наслідків. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 95–106.
6. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2011. 560 с.
7. Ухвала Господарського суду Київської області від 02 серпня 2017 року у справі № 911/1012/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68135191> (дата звернення: 12.01.2019).
8. Бутирська І. А. Функції господарського суду у справі про банкрутство. *Вісник господарського судочинства*. 2015. № 4. С. 106–111.
9. Крат В. Загальна характеристика недійсності договору. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 4. С. 91–98.
10. Степанов О. О. Недійсність правочинів неспроможного боржника. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 97–102.
11. Бутирський А. А. Правове регулювання принципів здійснення правосуддя в адміністративному та господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2010. № 2. С. 33–40.
12. Беляневич О. Про особливості застосування норм про позовну давність у справах про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 5–9.

Guryn M. O. Recognition of the debtor's transactions invalid according to the code of Ukraine on bankruptcy procedures

The article is devoted to the study of changes that have occurred in the legal regulation of invalidation of the debtor's transactions in connection with the adoption of the Bankruptcy Code of Ukraine. The general concepts of "transactions" and "invalidity of transactions" are revealed. The author analyzes the grounds for declaring the debtor's transactions invalid under the previous Law of Ukraine "On restoring the solvency of the debtor or declaring him bankrupt" and the new Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures.

According to the results of the study, the author concludes that the legal relationship of bankruptcy is characterized by the fact that in addition to general legal regulation in the Civil Code of Ukraine, the invalidity of transactions committed by insolvent debtors is also in bankruptcy law. The new Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures expands the list of grounds on which the debtor's transactions may be declared invalid. In particular, the following grounds for recognizing the debtor's transactions as invalid have been added, such as: the debtor has entered into an agreement with the person concerned; the debtor entered into a gift agreement. In addition, the Bankruptcy Code of Ukraine already divides the grounds for declaring the debtor's transactions invalid into two groups – the first group includes the grounds on which transactions may be invalidated by a commercial court if they caused damage to the debtor or creditors, and the second group is the grounds, of which transactions may be declared invalid by the commercial court, regardless of the fact that such transactions cause damage. The legislation also significantly increased the so-called "suspicious" period – the time during which the debtor's transaction may be declared invalid from one to three years. Recognition of transactions as invalid in the bankruptcy procedure, on the one hand, serves as a mechanism to protect the rights of creditors of the debtor, but, on the other hand, may adversely affect the rights and interests of bona fide counterparties of such debtor.

Key words: *bankruptcy, insolvency, invalidation of transactions, debtor, creditor, Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures.*